

ŞAH ABBAS (1587-1629) DÖNEMİ SAFEVİ-GÜRCÜ MÜNASEBETLERİ

Arş. Gör. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU*

Öz

Asya ile Avrupa arasında bir köprü oluşturan Kafkasya'nın güneyinde bulunan Gürcistan coğrafyası, stratejik konumu sebebiyle tarihin her döneminde istilalara maruz kalmıştır. Miladî IV. asırda Hıristiyanlık ile tanışan Gürcüler, VII. asırda da Müslüman Araplarla karşılaşmışlardır. Daha sonra Arap-Bizans-Sasani mücadelelerinin yaşandığı Gürcistan coğrafyasında Selçuklu hâkimiyeti başlamış, 11. yüzyılda Kraliçe Tamara devrindeki bağımsızlıktan sonra Atabeyler ve Harzemşahların akınlarına maruz kalmıştır. Ardından Moğolların geldiği Gürcistan coğrafyası daha sonra Timur'un saldırılarına ve en sonunda da 16. yüzyılda Osmanlı akınlarına sahne olacaktır. Safevi Devleti'nin kurulup güçlenmesinin ardından ise bölgeye Safevi taarruzları olacak ve Safeviler Gürcistan'da mutlak hâkimiyet kurmak isteyeceklerdir. Biz, bu makalede işte bu taarruzların en sık yaşandığı Şah Abbas (1587-1629) devrindeki Safevi-Gürcü münasebetlerini anlatmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Safeviler, Şah Abbas, Gürcistan, Kartli, Kaheti.

Abstract

Safavid-Georgian Relations in the Shah Abbas (1587-1629) Era
Forming a bridge between Asia and Europe in the south Caucasus, Georgia, geography, due to its strategic location in every period of history has been subject to invasions. Georgians met with Christianity in the IV. century. After that they have faced the Muslim Arabs in the VIII. century. Later, the Arab-Byzantine-Sassanid has experienced the struggles. After

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü.

that, the geography of Georgia started the Seljuk rule. After the independence era of Queen Tamara (1184-1213) in the XI. Century, Georgia has been subject to raids by Atabegs and Khorezmshahs. Then the Mongols came to Georgia. Later, Geography of Georgia has been subject to attacks by Timur. Finally, in the XVI. Century, the region will be the scene of the Ottoman invasions. Following the strengthening of the Safavid Empire, they wanted to set up an absolute sovereignty in Georgia. In this article, we will try to explain the Safavid-Georgian relations in the Shah Abbas (1587-1629) era which the attacks were experiencing the most.

Key words: Safavids, Shah Abbas, Georgia, Kartli, Kakheti.

Gürcistan, Güney Kafkasya'nın ortasında, Kür (Kura) ırmağı havzasında, batıda Karadeniz, kuzeyde Kafkasya sıra dağlarının orta kısmı, güneyde Ermenistan ve Türkiye, doğuda ise Azerbaycan ile hudutlanmış bir memleketdir.¹ Başkenti Tiflis olan Gürcistan'da Abhazya, Acarya ve Güney Osetya özerk bölgeleri bulunmakta olup toplam nüfus 5.5 milyondur.²

İnsanlık tarihinde uzun bir geçmişi olan ve Asya ile Avrupa arasında bir köprü oluşturan Kafkasya, hiçbir zaman önemini kaybetmemiş, öteden beri hareketli bir bölge ve bir cazibe merkezi olmuştur.³ Stratejik konumu itibariyle çok sayıda insanın birbiriyle karşılaştığı, tanıştığı ve kaynaştığı bir saha olan Kafkasya'da bir hayli farklı millet ve dil yaşamaktadır. Bu bölge halklarından biri de Ortodoks Hıristiyan olan Gürcülerdir. Kafkas halklarının güney koluna mensup olan ve Güney Kafkasya'nın merkezinde bulunan Gürcüler, kendilerine efsanevi ataları Kartlos'tan dolayı *Kartveli* şeklinde adlandırılırlar ve dillerine *Kartuli*, ülkelerine de *Sakartvela* derler.⁴

Gürcistan, tarihi boyunca farklı feodal siyasi yapıların varlığını sürdürdüğü bir ülkeydi. Ülkenin coğrafi yapısının bunda büyük payı vardı. Derin vadiler ve yüksek dağlardan teşekkül eden Gürcistan coğrafyası, adeta tabii olarak birbirinden ayrılmış ve parçalanmış görüntüsü veriyordu. Böylece bölgede küçük feodal yapılar oluşmuştu. Bölgenin coğrafi ve kültürel yapısı, bu feodal siyasi yapıların bütün bölgeyi kapsayacak şekilde merkezi bir otorite kurmalarını önlemişti.⁵

¹ Mirza Bala, "Gürcistan", *İ.A.*, Milli Eğitim Basımevi, c. 4, s. 837, İstanbul, 1945; Davut Dursun, "Gürcistan", *DİA*, c. 14, s. 310, İstanbul, 1996.

² Mehmet Saray, "Gürcistan ve Gürcüler", *Kafkas Araştırmaları*, Sayı: 3, s. 1, İstanbul, 1997.

³ Ali İpek, "Sultan Alp Arslan Dönemi Türk-Gürcü Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 180, s. 130, Haziran 2009.

⁴ Haydar Çoruh-Meral Kabaloğlu, "Tarihi Perspektiften Türk-Gürcü Akraba Toplulukları ve Akrabalık İlişkilerinin Bugüne Yansımadaki Yanılgılar", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 153, s. 17, 1999.

⁵ H. Mustafa Eravcı, "İran Don Juanı'nın Gürcistan ve Azerbaycan'a Dâir Verdiği Bilgiler", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı 166, s. 37.

Gürcistan'a Hıristiyanlık 4. yüzyılda gelmişti. Bizans ve İran arasındaki çekişmenin sahne olduğu Gürcistan toprakları, 7. yüzyılda ise Müslüman Araplarla tanıştı. Arap-Bizans-Sasani mücadelelerinin ardından 11. yüzyılda Selçuklu hâkimiyeti başlamış, ardından da Gürcü ulusal bağımsızlık hareketi gelişerek Kraliçe Tamara döneminde (1184-1213) zirvesine ulaşmıştır. Bu dönemde birleşik bir yapıya kavuşan Gürcüler, kuzeyde Çerkesya'dan güneyde bugünkü Azerbaycan'a, batıda Erzurum'dan doğuda Gence'ye uzanan küçük bir Kafkas imparatorluğu kurdular.⁶ Altın Çağ olarak adlandırılan bu dönemde Gürcüler, mimari, edebiyat, ekonomi açısından büyük gelişme gösterdiler. 12. yüzyılın ilk yarısında kısa süreli bir Harzemşah hâkimiyetinden sonra 1231'deki Moğol istilası Gürcülerin siyasal birliğini ortadan kaldırdı ve Gürcülerin yaşadığı topraklar yeniden küçük devletlere bölündü. Böylece Gürcistan'daki krallıklar küçük feodal bölgelere ayrılmış, Gürcüler ise yeniden küçük prensliklere bölünmüşlerdi.

İlhanlı Devleti (1256-1344) dahilinde bir vilayet haline getirilen Gürcistan, iktisadi ve medeni inkişafa kavuştu. İlhanlı Devleti'nin sükûtunun ardından Kara Koyunlu, Timur ve Ak Koyunlu nüfusu altına giren Gürcistan, özellikle Timur'un seferlerinden oldukça etkilenmiş, halk birçok bölgeyi tamamen terk etmiş, iktisadi hayat alt-üst olmuş ve kısa süre zarfında Gürcistan üç krallığa (Kartli, Kaheti, İmereti) ayrılmıştır.⁷ 15. yüzyılda ise Ak Koyunlu Bayındır sülalesine haraç veren Gürcistan, Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıldaki hızlı genişlemesinin ardından Avrupa ile bağları sarsılmış, Osmanlı Devleti ile Ak Koyunlu Devleti'nin ardından 1502 tarihinde kurulan Safevi Devleti arasında sıkışıp kalmıştır. 16. yüzyıldan itibaren Gürcistan'ın batı kesimi Osmanlıların eline geçmiştir. Böylece ülke batıdan Osmanlı, doğudan Safevi ordularının saldırılarına uğramıştır. Zira Gürcistan, konumu itibarıyla iki devletin de nüfuz alanı içinde idi ve bu sebeple Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki savaşlara sahne oluyordu.

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonraki ilk uğraşlarından biri, Doğu Gürcistan'a boyun eğdirmek idi. 1522 yılında Şah İsmail Tiflis'i yağmalarken ardılı Şah Tahmasp ise dört başarılı Gürcü seferi gerçekleştirmiştir. 1540 yılında Tiflis'i ele geçiren Şah Tahmasp'in yine bu seferlerin birinde 1558 yılında Garisi Savaşı'nda Kartli Hakimi Luarsab [Luvarsab] öldürülmüştür.⁸ Şah Tahmasp'in Gürcü seferleri sonucunda çok sayıda esir de İran'a götürülmüştür.⁹ Şah Tahmasp zamanında Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Gürcistan odaklı olarak yaşanan uzun soluklu Safevi-Osmanlı mücadelesi Amasya sulhu ile son bulmuş ve 1 Ha-

⁶ David Marshall Lang, *The Last Years of the Georgian Monarchy (1658-1832)*, Columbia University Press, s. 8, New York, 1957.

⁷ Mirza Bala, *a.g.e.*, s. 841.

⁸ D.M. Lang, "Georgia and the Fall of the Safavi Dynasty", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Sayı: 14, s. 523, 1952.

⁹ Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan (Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi)", *DİA*, c. 14, s. 314, İstanbul, 1996.

ziran 1555 yılındaki Amasya Antlaşması'na göre Gürcistan toprakları da Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında paylaşılmıştır. Kartli ve Kaheti'nin bulunduğu doğu Gürcistan Safevilerde kalırken, İmereti'nin dâhil olduğu Batı Gürcistan Osmanlı toprağı sayılmıştır.¹⁰ Şah Abbas'ın Safevi tahtına geçtiği 16. yüzyılın son çeyreğinde ise Safevi-Osmanlı mücadelesi tekrar başlamış, Osmanlı kuvvetleri Tiflis'i almış ve Kaheti Hâkimi Aleksander yılda 10 yük (bir milyon) akça haraca bağlanmıştı.¹¹

Safevi Devleti'nin en büyük hükümdarlarından biri olan Şah Abbas, Şah Tahmasp'ın torunu ve Şah Muhammed Hüdabende'nin oğlu idi.¹² 1587 yılında tahta geçen Şah Abbas, kısa sürede devleti toparlayıp içte birliği sağlamış ve ordusunu güçlendirerek kaybedilen topraklarını geri kazanmaya hazır hale gelmişti. Tabii bu durumda batı sınırında Şah'ın tam hâkimiyet kurmak istediği iki bölge Azerbaycan ve Gürcistan idi. Fakat iki bölge de 1590 İstanbul Antlaşması'na göre Osmanlı toprağı idi.¹³ İçerde Kızılbaş ümera ve doğuda Özbeklerle başarılı bir mücadele verdikten sonra ordusunu iyice güçlendiren Şah Abbas, kaybettiği toprakları geri almak amacıyla fırsat kollamaya başlamıştı. Azerbaycan'daki Osmanlı askerinin çıkardığı bazı huzursuzlar Şah'a beklediği ortamı hazırlamış ve müdahale zamanının geldiğini anlayan kurnaz Safevi hükümdarı Şah Abbas, 1603 tarihinde Tebriz'i fethederek yeni bir Osmanlı-Safevi mücadelesi başlatmıştır.

1603 yılında başlayan Safevi-Osmanlı mücadelesi nedeniyle Şah Abbas, Gürcü krallıklarından yardım talep etmişti. Kartli Kralı Simon, başlangıçta işi gevşek tutarken sonraları mecbur kalarak oğlu Giorgi ile bu çağrıya olumlu cevap vermiş, yardım talebi karşısında istemeyerek de olsa Safevi taarruzundan korkan Kaheti Kralı Aleksander ise Şah Abbas'a birçok hediye, Gürcü cariyeye ve köle ile üzerinde "*Şah Abbas-ı Safevi*" yazan altından bir tepsi [tabak] göndermiş ve Şah'a Osmanlı Devleti ile olan mücadelesinde yardım sözü vermişti.¹⁴ Fakat bu kral, daha sonra Şah'ın emirlerine muhalefet edecek ve Şah'a bağlı olan öz oğlu tarafından -Safevi desteğiyle tahta geçmek amacıyla- aşağıda anlatacağımız üzere öldürülecektir.

Bölgenin tamamını kapsayan siyasi bir hâkimiyetin bulunmadığı Gürcistan, başlıca İmereti (İmereti), Kartli ve Kaheti krallıklarından mütesekkil idi. Kartli krallarının bağımsız hareketleri ile Kaheti hükümdarlarının duruma göre Rusya veya Osmanlı'ya meyilli davranmaları Safevi hükümdarı Şah Abbas'ı oldukça rahatsız ediyordu. Bu sebeple Moskova Çar'ı Bo-

¹⁰ Remzi Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, Tez Yayınları, s. 77, İstanbul, 2001.

¹¹ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Sevinç Matbaası, s. 364, Ankara, 1976.

¹² Faruk Sümer, "Safevi Tarihi İle İlgili İncelemeler: I. ve II. Abbas Devirleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 69, s. 11, Ekim 1990.

¹³ H.M. Karamanlı, *a.g.e.*, s. 314.

¹⁴ Rıza Pâzuki, *Târîh-i İran: Ez Moğol Tâ Afşâriyye*, Şirket-i Çaphâne-i Ferheng, s. 326, 327, 350, 1317.

ris Godunov'a müracaat eden Kaheti hükümdarı II. Aleksandır'ın oğlu olan ve İran'da Müslüman olarak büyümüş ve yetişmiş Konstantin'i babasına karşı destekleyerek Aleksandır'ın katlinde rol oynadı (1605).¹⁵ Fakat Ortodoks Hıristiyan Kaheti halkı, Safevi sarayında Müslüman olarak yetişmiş olan Konstantin'i tahtta görmek istemeyince Şah Abbas geri adım attı ve Kaheti Kralı olarak Aleksandır'ın torunu Tehmurs (1605-1648) başa geçti. Safevi kaynaklarının "*Vâli-yi Vilâyet-i Kaht Tehmurs Han*" olarak kaydettikleri Tehmurs, tahta geçişinin ardından Şah Abbas'ın etkili politikalarını dengelemek için Osmanlı desteğini aramaya koyulmuştur.

Şah Abbas, saltanatı müddetince Gürcistan tam olarak hakim olmak istemiş ve bu amaçla Gürcü krallıklarının iç işlerine müdahale etmişti. 1606 yılında Osmanlı-Safevi savaşları devam ederken Tiflis'i fetheden Şah Abbas, Kartli krallığına Giorgi'nin oğlu Luarsab'ı getirdi.¹⁶ Ayrıca Kartli'yi hanlık olarak ilan etti. Daha sonra Osmanlılarla yapılan muharebelerde ardı ardına zaferler kazanan Safevi hükümdarını tebrik etmek ve itaatlerini sunmak üzere Gürcü emirleri Şah'ın huzuruna gelmişlerdir. Buna oldukça memnun olan Şah, Gürcü emirlerine ihsanlarda bulundu. Görünüşte Kaheti Hâkimi Tehmurs Han dışında itaatsizlik edecek kimse kalmamıştı. Gürcü emirleri Şah'ın kararlı tutumu karşısında boyun eğmiş ve Safevi hâkimiyetine uyum sağlamaya çalışmışlardı. Kurnaz bir idareci olan Şah Abbas, bazı Gürcü emirleri ve devlet adamlarını bölgede karışıklık çıkarmamaları veya çıkma ihtimali olan isyanlarda rol oynamamaları için kendisiyle birlikte Safevi sarayına götürmüştü.¹⁷

Şah Abbas, 1612 yılında Osmanlı Devleti ile Nasuh Paşa sulh antlaşmasını imzalamasına rağmen Gürcistan'da kendi idaresini kabul etmeyen Kaheti Hâkimi Tehmurs Han gibi bazı yerel hakimleri ve bölgeleri itaat altına almak için 24 Ekim 1613 tarihinde ordusuyla İsfahan'dan hareketle Gürcistan seferine çıkmıştır.¹⁸ Şah Abbas, Gürcistan topraklarına girmeden önce Erdebil'de iken elçisi Taliş Muhammed Bek aracılı ile Nasuh Paşa'yı haberdar etmiştir. Şah Abbas'ın ordusuyla Gürcü topraklarına girmesi, Tehmurs Han'ı güvenilir adamları aracılığıyla tâbiyet arz edip af talep etmeye sevk etmiştir. Fakat kararlı bir şekilde ilerleyişine devam eden Şah Abbas karşısında Tehmurs Han, önce Kartli'ye ardından da Osmanlı Devleti'ne bağlı olan İmereti (Başiaçuk) Hanı Gorgin'e sığınmıştır. Tehmurs'un kaçmasının ardından Şah Abbas, Kaheti bölgesi hâkimliğine Müslüman olan İsa Han Mirza'yı getirmiştir.¹⁹ Olayların ta-

¹⁵ D.M. Lang, *a.g.e.*, s. 523; David Marshall Lang, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁶ Bu II. Luarsab'ın kız kardeşi ile evlenen Şah Abbas, daha sonra bu kızı İran'a götürüp boğduracaktır. Bkz. V. Minorsky, "Tiflis", *İ.A.*, Milli Eğitim Basımevi, c. 12/1, s. 273, İstanbul, 1974.

¹⁷ D.M. Lang, *a.g.e.*, s. 524.

¹⁸ İskender Bey Türkmen, *Târih-i Alem Âra-yi Abbasi*, Haz. İrec Afşar, Müessese-i İntişârât-ı Emir Kebir, s. 869, Tahran, 1387.

¹⁹ İskender Bey Türkmen, *a.g.e.*, s. 870, 873.

nığı olan İskender Bey Türkmen, Şah'ın bu Gürcistan seferi sonucunda 30.000 kişinin esir edildiğini, 40.000 adet inek ve koyun ele geçirildiğini ve 30.000 kâfirin İslâm ile şereflendiğini yazmaktadır.²⁰

Şah Abbas, yukarıda bahsedilen Gürcistan seferi nedeniyle Osmanlı Devleti'ni kızdırmıştı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin protestosu üzerine, Gürcistan kilisesinden aldığı murassa tacı ve 200 deve yükü ipeği Osmanlı devlet ricalinin kızgınlığını gidermek için İstanbul'a göndermiştir.²¹

Şah Abbas, 28 Mart 1616 tarihinde Kaheti Hakimi Tehmurs Han'ın Müslüman kanı dökmesi üzerine Gürcistan'a bir tedip seferine çıkmıştır.²² Kurçî, gulâm ve tüfenkçi sınıflarına ait birliklerin katıldığı bu seferde Safevi ordusu bir hayli tahribatta bulunmuştur. Şah Abbas, aynı zamanda Kartlili General Giorgi Saakadze'nin ilticasından da yararlanarak Gürcistan üzerinde acımasız bir yağma, katliam ve sürgün politikasına girişmiştir. Bu bağlamda Kartli Kralı II. Luarsab, bir hileyle Safevi ordugâhına çağrılmış ve az sonra da öldürülmüştür. Kaçıp canını zor kurtaran Kaheti Kralı I. Tehmurs'un iki oğlu ise hadım edilip, annesi de işken-ceyle öldürülmüştür. Ardından Şah'ın gazabı Kaheti üzerine yoğunlaşmış, bu bölgedeki şehirler -başta Zagem olmak üzere- yerle bir edilmiş, 60.000 kişi katledilerek 100.000 kişi de İran'ın çeşitli bölgelerine sürülmüştür. Gürcü esirlerin tanesi 1 Abbasi'ye satılır olmuştur. Bu sebeple bugün Gürcistan'da Şah Abbas, "uğursuz, lanetli" lakabıyla anılmaktadır.²³

1619 yılında Tehmurs Han, Safeviler karşısında Romanovlar sülalesinin ilk hükümdarı olan Mihail Feodoroviç'e bir sefir gönderip yardım talep etmiştir. Fakat bunu Şah Abbas'ın haber alarak Ruslar ile ilişkilerini kesmek istemesi sonucunda Çar, iki taraf arasında güven tazelemek için Prens Mikhaıl Vorotinsky'yi Safevi sarayına göndermiştir. Böylece Gürcülerin Şah Abbas'ın gazabından korunmak için sığınmak zorunda kaldıkları Rusya, herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır.

1623 yılında Şah Abbas, başarılı komutanı Sipehsalar-ı İran Kurçakay Han'ı Gürcistan'a göndererek Osmanlı Devleti ile olan mücadelesinde yardım talep etti. Amacı Osmanlıların elinde olan Batı Gürcistan'a almak idi. Fakat Kurçakay Han'ın 10.000 kişilik Kaheti ordusuna sorumsuzca davranması bölgede isyana sebep oldu. Kurçakay Han'ın uygulamalarına tepki olarak Şah Abbas'a iltica edip Müslüman olmuş Giorgi Saakadze²⁴, yaklaşık 10.000 kişi toplayarak Safevileri uzun süre oyalayacak bir isyan çıkarttı.²⁵ Bu isyanla mücadele etmek için Karabağ Beylerbeyi Muhammed

²⁰ İskender Bey Türkmen, *a.g.e.*, s. 875.

²¹ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, s. 53, Ankara, 2006.

²² İskender Bey Türkmen, *a.g.e.*, s. 897.

²³ D.M. Lang, *a.g.e.*, s. 523.

²⁴ Safevi kaynaklarında "Murav Bik Gürci" şeklinde geçmektedir.

²⁵ V. Minorsky, *a.g.e.*, s. 273.

Kulu Han-ı Ziyadoğlu, Peyker Han-ı İgirmidört ve Şirvan Hakimi Yusuf Han gönderildi ise de iki kıymetli Safevi komutanı Kurçakay Han ve Yusuf Han katledilmiş ayrıca Kızılbaş askerine ait ne varsa Gürcülerin eline geçmiştir. Murav Bik, daha sonra Karabağ'a yönelmiş, Gence'yi talan ederek burada meskûn Kaçar oymaklarının mallarını yağmalayıp çok sayıda kişiyi esir almıştır. Ardından katlettiği Kızılbaş ahalinin başlarını ve ele geçirdiği ganimetten bazı hediyeleri Diyarbakır'da bulunan Osmanlı serdarına göndermiştir.²⁶ İsyanın bu şekilde büyümesi Tehmurs Han'ı da cesaretlendirmiş ve o da Murav Bik'e katılarak müştereken isyana katılmayan Kartli Hakimi II. Simon'un ikametgâhı Tiflis'i almayı tasarlamışlardır.

Yukarıdaki gelişmeler üzerine Gürcistan'daki isyanı bastırıp, bölgede kesin bir hakimiyet kurmak isteyen Şah Abbas, Kurçibaşı İsa Han'ı Kızılbaş ordusunun serdarı olarak Gürcü isyanını bastırmakla görevlendirmiş, ayrıca katledilen Yusuf Han'ın yerine Çerkez Kazak Han'ı Şirvan Hakimi olarak atamıştır. Yine Çukursad Beylerbeyi Emirgüne Han ile Azerbaycan Beylerbeyi Şahbende Han'a fermanlar gönderilerek Gürcü isyanının bastırılmasına her türlü yardımı sağlamaları istenmiştir. 30 Haziran 1625 tarihinde Tiflis yakınlarında karşı karşıya gelen Kızılbaş ordusu ile âsi Gürcü ordusu arasındaki savaşta Murav Bik ve Tehmurs Han'ın kuvvetlerinden oluşan Gürcü ordusu hezimete uğramıştır. Bu hezimetten bir süre sonra Murav Bik'in Osmianlı Devleti'ne iltica etmesi üzerine zayıf düştüğünü anlayan Tehmurs Han, Şah Abbas'a mektup yazarak itaat arz etmiştir.²⁷

Şah Abbas, Haziran/ Temmuz 1628 tarihinde Osmanlı Devleti'ne iltica eden Murav Bik'in Hüsrev Paşa ile İran sınırına doğru hareket ettiğini haber alınca Gürcistan meselesini kesin olarak halletmek amacıyla bizzat ordusuyla Mazenderan'dan bölgeye doğru yola koyulmuştur.²⁸ Fakat Kazvin'de hastalanınca Gürcü seferi sekteye uğramıştır. Zaten bir süre sonra 19 Ocak 1629 tarihinde Şah Abbas vefat edecektir.

Şah Abbas, saltanatı boyunca gerçekleştirdiği askerî seferler neticesinde Kartli ve Kaheti'yi işgal ettiyse de Batı Gürcistan sahillerine ve Karadeniz'e ulaşamamıştır.

Gürcistan, Şah Abbas devrinde Safevi taarruzlarından önemli ölçüde etkilenmiştir. Safevi ve Kaçar kronikleri Şah Abbas'ın Gürcistan seferlerini ayrıntılı olarak tasvir etmektedirler. 1614 yılında Şah Abbas, Kahetiya'yı istila etmiş, Kaht vilayetini harap edip halkının çoğunu öldürmüş, kiliseleri camiye çevirmiş, bütün doğu Gürcistan'ı tahrip etmiş ve bu bölgeden 150.000 Gürcü, güney İran'a tehcir olunmuştu.²⁹ Ayrıca isyan eden Gürcü taifelerinin serdarlarının başlarını kestirmiş ve 4000 Gürcü'

²⁶ İskender Bey Türkmen, *a.g.e.*, s. 1024-1025, 1026.

²⁷ İskender Bey Türkmen, *a.g.e.*, s. 1026, 1028, 1062.

²⁸ İskender Bey Türkmen, *a.g.e.*, s. 1072.

²⁹ Mirza Bala, *a.g.e.*, s. 842.

yü esir etmişti.³⁰ Aldığı Gürcü kız ve erkek esirleri komutanları arasında taksim eden Şah Abbas, Gürcü Kralı'nı kontrol altında tutmak için bir miktar Safevi askerini Tiflis'te bırakmıştı. Yine 1616 yılında çok sayıda Gürcü esir İran'a getirilmişti.³¹

1617 tarihinde ise İsa Han Kurçibaşı komutasındaki Safevi ordusu, bölgede tahribatlarda bulunmuş, 10.000 kişilik bir Gürcü esir topluluğu Şah Abbas'ın emriyle Mazenderan'a gönderilmiş ve orada Ferahabad ile Eşref havalisinde kendilerine yer verilmişti.³² İran şahı I. Abbas, Doğu Gürcistan'daki direnişi kırmak için Kartli bölgesinin nüfusunun büyük bölümünü İran'a sürmüş ve bu nüfusun yerlerine Türkmen nüfusunu yerleştirmişti.

Gürcistan seferleri sonucunda, Şirvan ve Karabağ ahalisi, bir miktar Yahudi ile Ermeni ve bir kısım Gürcü esiri, Horasan, Mazenderan ve Gilan'a göç ettirilmişti. Böylece Gürcistan bu bölgedeki nüfusunun yarıdan çoğunu kaybetti. Birçok şehir harabe haline geldi. 60.000 nüfusu ihtiva eden Tiflis'te ancak 20.000 kişi kalmıştı. Ziraat ve bilhassa ipekçilik tamamıyla sönmüş, ticaret durmuş ve İranlıların ağır vergileri altında ahali sefil bir hale gelmişti.³³ Şah Abbas'ın Gürcistan seferleri bölge hayvancılığını da etkiledi. Zira Şah, seferleri sonucunda çok sayıda esirin yanında 40.000 inek ve koyun ele geçirmişti.³⁴ Rıza Kulu Han'ın, Şah Abbas'ın Tehmurs Han'ı tedip için çıktığı Gürcü seferinin sonucunda 70.000 Gürcü'yü öldürüp, 130.000 Gürcü'yü de esir ettiğini söylemesi³⁵, rakamların abartılı görünmesine rağmen bölgeyi nasıl tahrip ettiğinin kanıtıdır. Fakat Şah Abbas'ın Gürcüler üzerinde uyguladığı bu sert tutum onun ölümlüden sonra tekrar ayaklanmalarını önleyememiştir.

Şah Abbas, devlette egemen olan Türk emirlerinin nüfusunu kırmak için Osmanlı Kapıkulu Ocakları'nı örnek alarak bir ocak kurmuştur. Bu teşkilatta Kafkas menşeli çoğu Hıristiyan aile çocukları Şii terbiyesi ile yetiştirilip, Şah'a bağlı hale getiriliyorlardı. Sayıları 12.000'i bulan kapıkulu askerleri arasında Çerkez ve Ermeni asıllıların yanında Gürcü asıllılar da bulunmaktaydı.³⁶ Örneğin Şah'ın yeni oluşturduğu bu birliğin ilk Kular Ağası Gürcü asıllı Allahverdi Han idi. Bu şahıs, Şah Abbas zamanının en güçlü Kullar Ağalarından biriydi ve 18 yıl bu görevi yürütmüştü. Ayrıca bir ara 1598 yılında tüm İran ordularının başına getirilmiş ve

³⁰ Ebu'l-Hasan Kazvinî, *Fevâidü's-Safeviyye*, Müessesesi-i Mütâlaât ve Tahkikât-ı Ferhengi, s. 44, Tahran, 1367.

³¹ Roger M. Savory, "The Safavid Administrative System", *The Cambridge History Of Iran*, Cambridge University Press, c. 6, s. 365, Cambridge, 1986.

³² İbrahim Fâikî, *Azerbaycan Mesîri Tarih-i İran*, Tebriz, İntişarât-ı Yâran, C. II, s. 805, 1375; Rıza Kulu Han, *Târih-i Ravzatü's-Safâ-yi Nâsırı*, İntişarât-ı Esâtir, c. 12, s. 6851, Tahran, 1380.

³³ Mirza Bala, *a.g.e.*, s. 842.

³⁴ İskender Bey Türkmen, *a.g.e.*, s. 875.

³⁵ Rıza Kulu Han, *a.g.e.*, s. 6845.

³⁶ Faruk Sümer, "Abbas I", *DİA*, c. 1, s. 18, İstanbul, 1988.

bu sayede gücü en üst seviyeye ulaşmıştı.³⁷ Önemli başarılar elde edip, yararlılıklar gösterince kendisine Şah tarafından "Sultan" unvanı verilmişti. Hatta 1613 yılında vefat edince babasının hizmetleri göz önüne alınarak oğlu İmam Kulu Han, gelirleri yüksek olan Fars eyaletinin Hâkimi olarak atanmıştı. Gürcü tarihi üzerinde uzmanlaşmış İngiliz bilim adamı D.M. Lang, Şah Abbas devrinde İran'a gelen misyoner ve seyyahların raporlarına dayanarak, Ermeniler nasıl ticarete kabiliyetli ise Gürcülerin de askerlikte maharetli olduğunu ve Şah'ın da 25.000 kişilik Gürcü asıllı atlı askerinin bulunduğunu söylemektedir.³⁸ Oruç Bey Bayat da Şah Abbas'ın korumalarının Gürcü asıllı devşirmelerden oluştuğunu söylemektedir.³⁹ Şah Abbas devrinde idari görevlerde de çalışan Gürcü asıllı kişiler vardı. Örneğin İmam Kulu Han Fars Hakimi idi. Yine Şah Abbas'ın son yıllarında İsfahan Darugalığı görevi Gürcü şehzadelerine verilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda 1620 yılında bu göreve Gürcü Hüsrev Mirza getirilmişti.⁴⁰ Minorsky, Safevi sarayında özellikle de Harem dairesinde Gürcü asıllı Harem Ağalarının görev yaptığını belirtmektedir.⁴¹ Netice olarak Şah Abbas devrinde çeşitli saray ve devlet kademelerinde (harem ağası, komutan, vali, daruga v.s.) görev yapan pek çok Gürcü menşeli kişi vardı.

Sonuç

Derebeylik usulünün son derece inkişaf etmiş olduğu ve stratejik açıdan çok önemli bir konumda yer alan Gürcistan coğrafyası, tarih boyunca çeşitli kavim ve devletlerin taarruzlarına uğramıştır. Gürcü krallıklarının dahili birliği sağlayamamaları sonucunda harici kuvvetlerin (Osmanlı, Rusya, İran) müdahaleleri aranır olmuştur. Bu bağlamda Gürcistan tarihi, XV. asrın ortalarından XIX. asrın başlarına kadar süren 350 yıla yakın bir dönemde Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti'nin tarihleri ile iç içe cereyan etmiştir. Bu münasebetle Gürcistan, Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti'nin Kafkasya mücadelesinde bir nevi harp sahası durumuna düşmüştür. Dolayısıyla bu durum Gürcistan coğrafyasının manen ve maddeten yıpranmasına sebep olmuştur. Safevi-Osmanlı mücadelesinin ve Gürcistan'a yapılan Safevi taarruzlarının en şiddetli safhasını Şah Abbas devri teşkil etmiştir.

İçte birliği sağlayıp, ordusunu güçlendiren Şah Abbas, bölgenin feodal yapısından ve Gürcülerin kendi ararındaki hâkimiyet mücadelelerinden faydalanarak Gürcistan'da tam bir hâkimiyet kurmak emelinde idi. Çünkü Gürcistan siyasi ve ticari açıdan çok önemli bir konumda olup,

³⁷ Roger Savory, *İran Asr-ı Safevi (Iran Under The Safavids)*, İngilizceden Farsçaya Çev: Kambiz Azizi, Neşr-i Merkez, s. 79, Tahran, 1374.

³⁸ D.M. Lang, *a.g.e.*, s. 525.

³⁹ Oruç Bey Bayat, *Don Juan Of Persia: A Shi'ah Catholic (1560-1604)*, Çev: G. Le Strange, Great Britain, s. 209, 1926.

⁴⁰ İskender Bey Türkmen, *a.g.e.*, s. 1057.

⁴¹ V. Minorsky, *Tadhkirat al-Mulûk*, s. 113, London, 1943.

bu bölgenin Rusya ve Osmanlılar tarafından zaptı Safevi Devleti için de zararlı sonuçlar doğurabilirdi. Bu sebeple Gürcistan'daki Osmanlı kuvvetlerini mağlup ederek ülkenin doğu kısmını (Kaheti ve Tiflis) işgal etmiştir. Gürcü halkının mukavemetine ve Osmanlılarla işbirliğine kızan Şah Abbas, ülkede büyük katliam ve tahribat yapmıştır. Fakat özgürlüklerine düşkün ve koyu Ortodoks Hıristiyan olan Gürcüler, Şah Abbas'ın oldukça sert uygulamalarına rağmen fırsat buldukça ayaklanmışlar ve Safevi hâkimiyetini kabule yanaşmamışlardır. Şah Abbas'ın sert uygulamaları da ancak Safevilere olan nefreti artırmaya yararmıştır.

Kaynaklar

- Bala, Mirza, "Gürcistan", *İ.A.*, Mili Eğitim Basımevi, C. 4, s. 837-845, İstanbul, 1945.
- Çoruh, H.-Kabaloğlu, M., "Tarihî Perspektiften Türk-Gürcü Akriba Toplulukları ve Akrabalık İlişkilerinin Bugüne Yansımadaki Yanılgılar", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 153, s. 17, 1999.
- Ebu'l-Hasan Kazvinî, *Fevâidü's-Safeviyye*, Müessesesi-i Mütâlaât ve Tahkikât-ı Ferhengi, Tahran, 1367.
- Dursun, Davut, "Gürcistan (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)", *DİA*, c. 14, s. 310-311, İst., 1996.
- Eravcı, H. Mustafa, "İran Don Juanı'nın Gürcistan ve Azerbaycan'a Dâir Verdiği Bilgiler", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 166, s. 37.
- Fâikî, İbrahim, *Azerbaycan Mesîr-i Tarih-i İran*, İntişarât-ı Yâran, C. II, Tebriz, 1375.
- İpek, Ali, "Sultan Alp Arslan Dönemi Türk-Gürcü Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 180, s. 129-136, Haziran, 2009.
- İskender Bey Türkmen, *Târih-i Alem Âra-yi Abbasi*, Haz. İrec Afşar, Müessesesi-i İntişarât-ı Emîr Kebîr, Tahran, 1387.
- Karamanlı, H.M., "Gürcistan (Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi)", *DİA*, c. 14, s. 314-316, İst., 1996.
- Kılıç, Remzi, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasî Antlaşmaları*, Tez Yayınları, İstanbul, 2001.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.
- Lang, D.M., "Georgia and the Fall of the Safavi Dynasty", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Sayı: 14, s. 523-539, 1952.
- Lang, D.M., *The Last Years of the Georgian Monarchy (1658-1832)*, Columbia University Press, New York, 1957.
- Minorsky, V., *Tadhkirat al-Mulûk*, London, 1943.
- Minorsky, V., "Tiflis", *İ.A.*, Milli Eğitim Basımevi, c. 12/1, s. 264-279, İstanbul, 1974.
- Oruç Bey Bayat, *Don Juan Of Persia: A Shi'ah Catholic (1560-1604)*, Çev: G. Le Strange, Great Britain, 1926.
- Pâzuki, Rıza, *Târih-i İran: Ez Moğol Tâ Afşâriyye*, Şirket-i Çaphâne-i Ferheng, 1317.
- Saray, Mehmet, "Gürcistan ve Gürcüler", *Kafkas Araştırmaları*, Sayı: 3, s. 1-27, İst., 1997.
- Saray, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- Savory, Roger, *İran Asr-ı Safevi (Iran Under The Safavids)*, İngilizceden Farsçaya Çev: Kambiz Azizi, Neşr-i Merkez, Tahran, 1374.
- Savory, Roger, "The Safavid Administrative System: Phase Two (1588-1629)", *The Cambridge History Of Iran: The Timurid And Safavid Periods*, Cambridge University Press, C. 6, s. 363-366, Cambridge, 1986.
- Sümer, Faruk, "Abbas I", *DİA*, c. 1, s. 18, İstanbul, 1988.
- Sümer, Faruk, "Safevi Tarihî İle İlgili İncelemeler: I. ve II. Abbas Devirleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 69, s. 9-32, Ekim 1990.